

חֲדוּשֵׁי הַגֵּר"ח מִסַּכַּת גִּיטֵין דָּף עַה עֵמוּד א

בְּדִין תְּנַאי דְּמַעֲכָשִׁיו

הַרְמַב"ם בְּהַלְכוֹת אִישׁוֹת פ"ו ה"ז כְּתַב כֹּל הָאוֹמֵר מַעֲכָשִׁיו לֹא יִצְטָרֵךְ לְכַפּוֹל תְּנָאוֹ וְלֹא לְהַקְדִּים הַתְּנַאי עַל הַמַּעֲשֵׂה וְכו', וְכֹל הָאוֹמֵר עַל מִנְת כְּאוֹמֵר מַעֲכָשִׁיו וְאִינוֹ צָרִיךְ לְכַפּוֹל הַתְּנַאי וְלֹא לְהַקְדִּימוֹ לַמַּעֲשֵׂה. וְהָרַא"ש ב'פ' מִי שֶׁאֲחָזוּ סִי' ט' (גִּיטֵין עֵד): חוֹלֵק עַל דְּבַרֵי הַרְמַב"ם וְאִינוֹ מַחְלֵק בֵּין תְּנַאי דַּע"מ לְבֵין תְּנַאי דָּאֵם, וּמַצְרִיךְ בְּשֵׁנֵיהֶם אֶת כֹּל מִשְׁפְּטֵי הַתְּנָאִים, וְהִבִּיא כֵן בְּשֵׁם כְּמָה רֵאשׁוֹנִים. וְהַמְגִיד מִשְׁנֵה ג"כ צִיִּין כִּי דַעַת הַרְמַב"ם כְּדַעַת הַגְּאוֹנִים, אֲבָל הַתּוֹסֵפוֹת חוֹלְקִים בְּזֶה, וְהַרְמַב"ן וְהַרְשֵׁב"א הֵנִיחוּ דְבַר זֶה בַּצ"ע, וְצָרִיךְ לְהַבִּין טַעַם הַרְמַב"ם בְּזֶה.

וּשְׁמַעְתִּי מִפִּי אֲדַמו"ר הַגֵּרַב"ד צ"ל בְּשֵׁם מֶרֶן הַגֵּר"ח צ"ל בְּהַסְבֵּר דִּין זֶה, דֵּהֵנָּה אֵינָא בְּתַשׁוּבוֹת הָרַא"ש (כִּלְלֵה לֵה סִי' ט) דְּמִי שֶׁגִּירֵשׁ אוֹ קִידֵשׁ בְּתְנַאי דָּאֵם וְאַח"כּ בֵּיטֵל אֶת הַתְּנַאי חֵל הַמַּעֲשֵׂה מִיֵּד, וּמִפְּרֵשׁ הַטַּעַם מִשׁוּם דְּכַתּוּב בְּתוֹרָה דְּאֵתִי דִּיבּוֹר וּמִבְּטֵל דִּיבּוֹר. וְהַקְשָׁה מֶרֶן הַגֵּר"ח, חֲדָא דְהִיכֵן כְּתוּב בְּתוֹרָה דְּאֵתִי דִּיבּוֹר וּמִבְּטֵל דִּיבּוֹר. וְתוֹ מֵאַחַר דְּתְנַאי דָּאֵם הוּי כְּלֵאחַר זְמַן, דְּהֵיִינוּ שְׁהוּא עוֹשֶׂה הַמַּעֲשֵׂה שִׁיחוּל לְאַחַר שִׁקְיִים הַתְּנַאי, א"כ אִיךְ חֵל הַמַּעֲשֵׂה מִיֵּד כְּשֶׁבִיטֵל אֶת הַתְּנַאי דֵּהֵלֵא חִסֵּר בְּמַעֲשֵׂה שִׁיחוּל לְפָנֵי קִיּוּם הַתְּנַאי, וְדוּגְמָא לְזֶה מִי שְׁעוֹשֶׂה מַעֲשֵׂה שִׁיחוּל לְאַחַר שְׁלוֹשִׁים יוֹם וְדָאִי אִפְּ אִם יִבְטֵל אַח"כּ אֶת הַזְּמַן שֶׁל שְׁלוֹשִׁים יוֹם וְיִרְצֶה שִׁיחוּל מִיֵּד, בְּרוּר שֶׁלֹּא יִחוּל מִיֵּד, מִפְּנֵי שֶׁלְּכַתְחִילָה נַעֲשֶׂה הַמַּעֲשֵׂה שִׁיחוּל רַק לְאַחַר ל' יוֹם, וְעַל כֵּךְ שִׁיחוּל הַמַּעֲשֵׂה מִיֵּד לֹא נַעֲשֶׂה כֹל מַעֲשֵׂה, וְכֵן הוּא גַם בְּתְנַאי ד"אֵם", מִכִּיּוֹן שְׁעוֹשֶׂה הַמַּעֲשֵׂה שִׁיחוּל רַק אַחֲרֵי שִׁתְּקִיִּים הַתְּנַאי, א"כ בְּלַעֲדֵי הַקִּיּוּם לֹא נַעֲשֶׂה הַמַּעֲשֵׂה מִלְּכַתְחִילָה, וְא"כ יִקְשָׁה אִיךְ סוֹבֵר הָרַא"ש שֶׁאֵם בֵּיטֵל הַתְּנַאי חֵל הַמַּעֲשֵׂה מִיֵּד.

וּבִיָּאֵר הַגֵּר"ח בְּזֶה, דֵּהֵנָּה הַרְשֵׁב"א (גִּיטֵין דָּף עַה) הַקְשָׁה עַל עֲצַם הַדִּין שֶׁצָּרִיךְ מִשְׁפְּטֵי הַתְּנָאִים כְּגוֹן שֶׁלֹּא הַתְּנָה תְּנַאי כְּפּוֹל וְכוּ"ב דֵּהֵדִין הוּא דֵּהֵתְנַאי בְּטֵל וְהַמַּעֲשֵׂה קִיִּים, דֵּהֲרִי מִכִּיּוֹן שְׁהוּא עוֹשֶׂה אֶת הַמַּעֲשֵׂה רַק בְּאוֹפֵן זֶה שֶׁהַתְּנָה עֲלֵיו, וּמִכִּיּוֹן שְׁהוּא הַבְּעֵלִים לַעֲשׂוֹת אֶת הַמַּעֲשֵׂה כְּפִי שְׁהוּא רוֹצֶה וְהוּא הַתְּנָה בְּפִירוּשׁ, א"כ בְּרוּר שֶׁזֶה רְצוֹנוֹ שֶׁרַק בְּאוֹפֵן זֶה יִפְעַל הַמַּעֲשֵׂה, וְא"כ כֹּל תְּנַאי אִינוֹ צָרִיךְ לְהִיּוֹת גְּרוּעַ מֵאוֹמְדָנָא.

וְתִירֶץ הַגֵּר"ח צ"ל דָּאֵה"נ דְּתְנַאי גְּרוּעַ מֵאוֹמְדָנָא, דְּמַתְּנַאי אֵין עוֹשִׂין אוֹמְדָנָא, מִפְּנֵי שֶׁזֶהוּ עֵיקַר יִסוּד הַדִּין שֶׁל תְּנָאִים שֶׁחִידְשָׁה הַתּוֹרָה דְּגוֹמֵר הַמַּעֲשֵׂה בְּקִנְיָנוֹ וְאִךְ הַתְּנַאי מַעֲכָבוּ מִלְּהִיגְמָר. וּבִיָּאוֹר הַדְּבַר הוּא שֶׁכְּאִשֶׁר אָדָם עוֹשֶׂה מַעֲשֵׂה עִם תְּנַאי פִּירוּשׁוֹ שֶׁלְּעוֹלָם הוּא בְּעַצְמוֹ עוֹשֶׂה אֶת הַמַּעֲשֵׂה לְחֻלוּטִין, אֲלֵא שְׁנוֹסֵף לְזֶה הוּא עוֹשֶׂה תְּנַאי, וְהַתְּנַאי בְּכּוּחוֹ לְבַטֵּל אֶת הַמַּעֲשֵׂה, וְלִכֵּן הַתְּנַאי יִכּוֹל לְבַטֵּל אֶת הַמַּעֲשֵׂה רַק אִם הוּא עוֹשֶׂה אֶת הַתְּנַאי כְּפִי הַדִּין תְּנַאי הֵיִינוּ עִם כֹּל מִשְׁפְּטֵי הַתְּנָאִים אֲזִי יִכּוֹל הַתְּנַאי לְבַטֵּל אֶת הַמַּעֲשֵׂה, מִשֶּׁא"כ בְּגוֹזְנָא שְׁעוֹשֶׂה אוֹמְדָנָא אֵינוֹ אוֹמְרִים שְׁבֵאוֹתוֹ אוֹפֵן לֹא עֲשֶׂה הַמַּעֲשֵׂה כִּלְלֵה, וְע"כ אֵין שֵׁם צוֹרֵךְ בְּמִשְׁפְּטֵי הַתְּנָאִים, כִּיּוֹן שֶׁהָאוֹמְדָנָא גּוֹפֵא אֵינָה מִבְּטֵלֶת אֶת הַמַּעֲשֵׂה אֲלֵא הוּא בְּעַצְמוֹ לֹא עֲשֶׂה כִּלְלֵה אֶת הַמַּעֲשֵׂה בְּאוֹפֵן זֶה. וְחִילוּק זֶה בֵּין תְּנַאי שֶׁשֵׁם הַמַּעֲשֵׂה הוּא מַעֲשֵׂה גְּמוֹר, לְבֵין מַקְרִים שְׁהוּא מַגְבִּיל אֶת הַמַּעֲשֵׂה וּמִלְּכַתְחִילָה אֵינוֹ עוֹשֶׂה אוֹתוֹ עַל אוֹפֵן מְסוּיִם מִפּוֹרֵשׁ בְּרַמַּב"ם ב'פ"ט מֵהַל" גִּירוּשִׁין ה"א וְז"ל הַמְּגַרֵשׁ אֶשְׁתּוֹ לְאַחַר זְמַן קְבוּעַ הֲרִי זֹו מְגוֹרֶשֶׁת כְּשִׁיגִיעַ הַזְּמַן שֶׁקְּבַע, וְהֲרִי זֹו דוּמָה לְתְנַאי וְאֵינוֹ תְּנַאי, דוּמָה לְתְנַאי שֶׁהִיא מִתְּגַרֶשֶׁת כְּשִׁיגִיעַ הַזְּמַן שֶׁקְּבַע, וְאֵינוֹ תְּנַאי, שֶׁהַמְּגַרֵשׁ עַל תְּנַאי הֲרִי גִירֵשׁ, וְזֶה עֲדִיין לֹא גִירֵשׁ עַד שִׁיגִיעַ אוֹתוֹ הַזְּמַן, לְפִיכֵךְ הַמְּגַרֵשׁ עַל תְּנַאי צָרִיךְ לְכַפּוֹל תְּנָאוֹ, וְזֶה אֵינוֹ צָרִיךְ לְכַפּוֹל דְּבַרוֹ וְלֹא לְשַׂאֵר מִשְׁפְּטֵי הַתְּנָאִים שְׁבִיָּאֲרָנוּ, ע"כ. וְשֵׁם בְּהַל" ד' פֶּסֶק הַרְמַב"ם וְז"ל וְכֵן אִם תִּלְהֵ גִירוּשִׁין בְּמַעֲשֵׂה, דִּינוֹ כְּדִין מְגַרֵשׁ אַחַר זְמַן כִּיֶּצֵד כְּגוֹן שֶׁאֵמֵר לְאִשָּׁה הֲרִי זֶה גִיטֵךְ וְלֹא תִתְּגַרְשִׁי בּוֹ עַד שֶׁתְּתַנִּי לִי מֵאֵתִים זֹז הֲרִי זֹו מִתְּגַרֶשֶׁת אַחַר שֶׁתְּתַן, וְאֵין צָרִיךְ לְכַפּוֹל תְּנָאוֹ וְלֹא לְשַׂאֵר מִשְׁפְּטֵי הַתְּנָאִים שְׁבִיָּאֲרָנוּ, שֶׁהֲרִי לֹא גִירֵשׁ עַל תְּנַאי, אֲלֵא עֲדִיין לֹא גִירֵשׁ זֶה, אֲלֵא תִלְהֵ גִירוּשִׁין בְּעִשְׂיֵית כֵךְ וְכֵךְ וְאַחַר כֵךְ תִתְּגַרֵשׁ ע"כ.

וְזֶה עֲצָמוֹ גַם הַדִּין בְּכֹל מַקְרָה אוֹמְדָנָא שֶׁאֵינוֹ אוֹמְרִים שְׁבֵאוֹפֵן שֶׁאֵירַע כֵךְ וְכֵךְ לֹא עֲשֶׂה מַעֲשֵׂה גִירוּשִׁין, מִשֶּׁא"כ בְּתְנַאי, שֵׁם הַמַּעֲשֵׂה נַעֲשֶׂה בְּאוֹפֵן גְּמוֹר וְהֲרִי זֶה גִירֵשׁ, אֲלֵא שִׁישׁ כַּח בְּתְנַאי לְפַעוּל לְעַכְבּ אוֹ לְבַטֵּל אֶת הַמַּעֲשֵׂה הַגְּמוֹר שֶׁכְּבֵר נַעֲשֶׂה, (וְכֵאִילוֹ יִצְוִיר שֶׁהִיא יִכּוֹל אָדָם לְהַתְּנוֹת אַחֲרֵי שֶׁקִּידֵשׁ אוֹ גִירֵשׁ, וְאִשֶׁר אֲזִי לֹא הִיא סִפֵּק שְׁתְּנַאי הוּא מַעֲשֵׂה בְּפָנֵי עֲצָמוֹ, אִשֶׁר יִכּוֹל לְפַעוּל עַל הַגִּירוּשִׁין וְהַקִּידוּשִׁין אִפְּ עַל פִּי שְׁעַצַם הַמַּעֲשֵׂה כְּבֵר נְגַמֵר, וּבֵאֵמֶת זֶה עֲצָמוֹ הָאוֹפֵן שֶׁחִידְשָׁה הַתּוֹרָה בְּדִין תְּנַאי, שֶׁהַעוֹשֶׂה מַעֲשֵׂה עַל תְּנַאי, הַמַּעֲשֵׂה נַעֲשֶׂה לְחֻלוּטִין, וְהַתְּנַאי בְּכּוּחוֹ לְפַעוּל עַל הַמַּעֲשֵׂה הַגְּמוֹר).

וְע"פ זֶה יוֹבְנוּ דְבַרֵי הַרְמַב"ם דְּמַחְלֵק בֵּין תְּנַאי ד"אֵם" לְתְנַאי ד"עַל מִנְת", דְּאֵימְתִי דְּרוּשִׁים מִשְׁפְּטֵי הַתְּנָאִים דּוּקָא אִם הוּא מְצִידוֹ עֲשֶׂה הַמַּעֲשֵׂה, וְרַק הַתְּנַאי הוּא הַמְּבַטֵּל אֶת הַמַּעֲשֵׂה, עַל כֵן סוֹבֵר הַרְמַב"ם דְּמִכִּיּוֹן דַּעַל מִנְת כְּאוֹמֵר מַעֲכָשִׁיו דְּמִי, נִמְצָא שֶׁשֵׁם הַתְּנַאי בְּעַצְמוֹ אֵינוֹ פּוֹעֵל שׁוּם דְּבַר בְּהַמַּעֲשֵׂה שֶׁלְּפִי צֵד הַקִּיּוּם שֶׁל הַתְּנַאי כְּבֵר עֲשֶׂה אֶת הַמַּעֲשֵׂה לְמַפְרַע וְלִפִּי צֵד הַבֵּיטוּל לֹא עֲשֶׂה מִלְּכַתְחִילָה אֶת הַמַּעֲשֵׂה, נִמְצָא דַּעַל מִנְת הוּי כְּמוֹ אוֹמְדָנָא שֶׁאֵינָה פּוֹעֵלֶת שׁוּם דְּבַר בְּהַמַּעֲשֵׂה, לְהַכִּי בְּתְנַאי דַּעַל מִנְת אֵינוֹ צָרִיךְ לְדִינֵי הַתְּנָאִים. מִשֶּׁא"כ בְּתְנַאי דָּאֵם, הַתְּנַאי פּוֹעֵל בְּעַצְמוֹ הַמַּעֲשֵׂה, דֵּהֵיִינוּ אִפְּי' מֵהַמַּעֲשֵׂה חֵל לְאַחַר שֶׁהַתְּקִיִּים הַתְּנַאי, זֶה גּוֹפֵא פּוֹעֵל הַתְּנַאי, דֵּהֲרִי מְצִדוֹ עֲשֶׂה אֶת הַמַּעֲשֵׂה שִׁיחוּל מִיֵּד וְלְחֻלוּטִין, אֲלֵא דְעוֹשֶׂה תְּנַאי שִׁיעַכְבּ אֶת הַמַּעֲשֵׂה מִלְּחוּל מִיֵּד. וְעוֹד, שֶׁאֵם לֹא

יקיים את התנאי, יבטל התנאי את המעשה, ולכן מכיון שבתנאי דאם פועל התנאי בעצם המעשה (דהיינו שפועל בשני צדדין על מעשה בין בצד הקיום, שמעכבו מלחול מיד, ובין מצד הביטול), להכי בעי בתנאי ד"אם" לכל משפטי התנאים, כי רק אז יכול התנאי לפעול לשנות בעצם המעשה.

וכך מפרש הראב"ד את טעם הגאונים (והרמב"ם) והובא ברא"ש בפרק מי שאחזו, וז"ל הרא"ש: והראב"ד ז"ל נתן טעם לדבריהם דתנאי בעל מנת או של מעכשיו, כיון דמהשתא חייל המעשה, בתנאי הוא דחייל, דהשתא מתנה עמו. אבל על תנאי דאם כיון שהתנאי בא לבטל המעשה, לא הוי תנאי אם לא שכפל אותו עכ"ל, ועיין במ"מ פ"ו מהלכות אישות הי"ז, וזוהי כוונת הרא"ש בתשובה הנ"ל, דמדין תנאי דכתבה התורה אנו למדים דהוא מצדו עושה את המעשה מיד ולחלוטין הגם שעושה תנאי, ורק דהתנאי גופא צריך לשנות בהמעשה, נמצא דהתנאי הוי רק דיבור לבד לגבי המעשה, ולהכי כשהוא מבטל עכשיו את התנאי, נמצא דהוא מבטל רק את הדיבור, ודיבור יכול לבטל דיבור, ולהכי חל המעשה מיד, וזהו מה שכתב הרא"ש דכתוב בתורה דאתי דיבור ומבטל דיבור היינו דבחידוש התנאי הכתוב בתורה הוי רק דיבור צדדי להמעשה, ולהכי יכול עכשיו לבטל את התנאי ע"י דיבור והמעשה חל מיד כמו שהי' נעשה מלכתחילה, ועיי"ש בדברי הרא"ש שזה ממש מפורש בלשונו. [א"ה, יסוד זה של הגר"ח מוזכר בספרו של הגר"ד בכמה מקומות בב"מ סי' לז אות ב קידושין סי' כג אות א וגיטין סי' מב אות ב, אמנם באותם מקומות לא נזכרים פרטים חשובים הנזכרים כאן, והחילוק בין תנאי באם לתנאי בעל מנת, וע"ע בחידושי ושיעורי הגר"ד ח"ב נדרים סי' כא, ועי' בחידושי רבנו חיים הלוי פ"ו מאישות ה"ד שרמז בקיצור לחידוש זה, וע"ע לעיל יבמות קו ע"א וכתובות עד ע"א].

("חידושי רבי נח" כתובות סי' ז, וקובץ "זכרון לוי" - ישיבת כנסת חזקיהו בחידו"ת מהגר"נ שמעונוביץ זצ"ל, וע"ש מה שהוסיף בזה)